

بررسی تحولات اصل صلاحیت واقعی^۱ در قانون جدید مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲

محسن اعظمی

کارشناس ارشد حقوق جزا و جرم‌شناسی و مدرس دانشگاه

مجله علمی تخصصی علوم انسانی اسلامی (سال دوم)

شماره ۲۴ / جلد ۱ / خرداد ۱۳۹۶ / ص ۱۸۸ - ۱۹۸

چکیده: گاه ارتکاب برخی جرایم می تواند بر استقلال و اساس یک حکومت تاثیر گذار باشد و نظم آن را مختل سازد. از این رو، دولت ها ارتکاب این جرایم در خارج از کشور را، نیز مورد تعقیب قرار می دهند. از آن جایی که در این موارد، ماهیت جرم ارتكابی و مجنی علیه آن مورد نظر است، تابعیت مرتکب در تحقق صلاحیت کیفری تاثیری ندارد و تبعه یا بیگانه در صورت ارتکاب جرم مشمول این صلاحیت می شود. بدین ترتیب، «صلاحیت قوانین و دادگاه های یک دولت، برای رسیدگی به جرایمی که منافع اساسی و حیاتی آن دولت را در خارج از کشور مورد لطمه قرار می دهند صلاحیت واقعی می نامند.» (خالقی، ۱۳۹۲، ۳۹) زیرا کشوری که در واقع از ارتکاب جرم متضرر گردیده، صلاحیت اعمال قوانین کیفری خود را دارد، نه کشور محل ارتکاب عمل. از این نوع صلاحیت به «حمایتی» نیز تعبیر می شود. زیرا این نوع صلاحیت در حمایت از کشور متضرر پیش بینی شده و او را صالح به رسیدگی می داند. بنابراین، دولت ها جهت حفظ منافع اساسی خود که ممکن است در خارج از قلمرو ایران مورد تعرض قرار گیرد، اصل صلاحیت واقعی را پیش بینی کرده اند تا بتوانند از تعرض با منافع خود جلوگیری کنند. با تصویب قانون جدید مجازات اسلامی در سال ۱۳۹۲ تحولاتی در زمینه این اصل صورت پذیرفت که بررسی آن ها در این تحقیق از طریق روش توصیفی- تحلیلی هدف نگارنده می باشد.

واژگان کلیدی: اصل صلاحیت واقعی - قاعده منع محاکمه مجدد - قاعده احتساب - اصل صلاحیت سرزمینی

مقدمه

جهت توسعه صلاحیت قوانین کیفری به خارج از قلمرو حاکمیت، اتکای صرف به اصل صلاحیت سرزمینی کافی نبوده و نیازمند اصول صلاحیتی دیگری نیز می باشد، که نقیص این اصل را جبران نماید. از جمله این اصول عبارت از اصل صلاحیت واقعی می باشد. در واقع «دولتی که از جرم ارتکاب یافته در خارج از مرزهای آن از هر حیث متضرر می شود، می تواند مجرم را در دادگاه های خود تحت تعقیب قرار دهد. این ضرر ممکن است ضرر معنوی هم باشد. مطابق این اصل، صلاحیت دادگاه های یک کشور برای رسیدگی به جرم بر اساس منافع خدشه دار شده آن تعیین می گردد و نه بر این اساس که جرم در کدام کشور و توسط تبعه چه کشوری ارتکاب یافته است.» (میر محمد صادقی، ۱۳۹۲، ۲۸) پس تابعیت مرتکب در این اصل هیچ تاثیری ندارد. اساس ارتکاب جرایمی که به صورت جدی امنیت و اعتبار دولت را خدشه دار سازد، تجاوز محسوب می شود. (عبدالملک، ۱۹۷۶) و دفاع در برابر این تجاوز جدی، به عنوان یک ضرورت حیاتی تلقی می شود. (دوواپر، ۱۳۷۳) برقراری نظم در جامعه و مراقبت از سلامت موسسات عمومی، از جمله وظایف دولت است. به منظور تامین و حفظ و ایجاد نظم سیاسی و اجتماعی و اقتصادی، دولت ها اقدام به قانون گذاری و اتخاذ تدابیری جهت مجازات اشخاصی می کنند، که به این نظم و منافع عمومی لطمه وارد سازند. در این خصوص تابعیت مجرم و محل وقوع جرم، فاقد اهمیت است. (العوجی، ۱۹۸۸) این ایده حمایت منافع جامعه، سبب شده است که اصل مذکور اصل حمایتی نامیده شود. دلیل پذیرش این صلاحیت، بی تفاوتی دولت ها نسبت به صدماتی است که برخی جرایم به نظم عمومی دیگر کشورها وارد می آورد. (خالقی، ۱۳۹۲) امروزه توسعه مناسبات سیاسی و اقتصادی دولت ها، آن ها را بر آن داشته است که از منافع یکدیگر در خاک خود حمایت کند و ارتکاب جرایمی علیه منافع مزبور را همچون ارتکاب جرم علیه منافع خود تلقی و مجازات نمایند. همین امر سبب گردیده که پاره ای از آن ها، منافع تمام یا برخی از کشورهای خارجی را نیز در فهرست مربوط به اصل صلاحیت واقعی قرار داده و ارتکاب جرایمی علیه آن ها در خارج از کشور توسط خارجیان را هم مجازات نمایند. مقنن ایرانی برای اولین بار در سال ۱۳۱۰، اعمال صلاحیت تقنینی و قضایی خود به استناد اصل صلاحیت واقعی را پذیرفت. بند ۷ ماده ۱۵ قانون راجع به ورود و اقامت اتباع خارجه در ایران مصوب ۱۳۱۰/۲/۱۹، ارتکاب برخی از جرایم خارج از قلمرو ایران، توسط هر شخص اعم از اتباع ایران و بیگانگان را مشمول قوانین جزایی ایران دانست. همچنین بر اساس بند الف ماده ۳۱ قانون هواپیمایی کشور مصوب ۱۳۲۸، جنحه و جنایت ارتكابی در هواپیمای خارجی در صورتی که جرم مخل انتظامات یا امنیت عمومی ایران باشد، در صلاحیت محاکم ایران قرار می گیرد، مبنای اعمال صلاحیت در این خصوص اصل صلاحیت واقعی است. قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴، به طور صریح از اعمال اصل مزبور نام نبرده است اما به طور پراکنده جرایم مشمول اصل صلاحیت واقعی را بر می شمارد، مانند؛ جرم اقدام علیه امنیت خارجی کشور ایران. (مواد ۶۱ و ۶۲) البته با تصویب قانون دادرسی و کیفر ارتش اصلاحی ۱۳۵۴، جرایم مشمول این اصل، در قانون مجازات عمومی ۱۳۰۴ نسخ ضمنی شدند. قانون مجازات عمومی ۱۳۵۲، برای اولین بار اصل صلاحیت واقعی قوانین جزایی ایران را مطابق با اصل و موازین بین المللی پذیرفت. بند «ج» ماده ۳ قانون مزبور بیانگر این اصل بود. مقنن ایرانی در سال ۱۳۶۱ بر اساس بند «ب» ماده ۳ قانون راجع به مجازات اسلامی، اعمال صلاحیت تقنینی و قضایی خود بر اساس اصل صلاحیت واقعی را مورد پذیرش قرار داد. مقنن در قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰، اعمال اصل صلاحیت واقعی را در ماده ۵ خود مورد قبول قرار داد. قانونگذار ایران در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، با اندک تغییراتی نسبت

به قانون سابق، قلمرو و چگونگی اعمال صلاحیت واقعی قوانین کیفری ایران را تعیین کرده است. ماده ۵ قانون مجازات اسلامی، در خصوص اصل صلاحیت واقعی مقرر داشته: «هر ایرانی یا بیگانه ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم زیر یا جرایم مقرر در قوانین خاص گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می شود و هرگاه رسیدگی به این جرایم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجرای آن منتهی شود، دادگاه ایران در تعیین مجازات های تعزیری، میزان محکومیت اجرا شده را محاسبه می کند: الف) اقدام علیه نظام، امنیت داخلی یا خارجی، تمامیت ارضی یا استقلال جمهوری اسلامی ایران ب) جعل مهر، امضا، حکم، فرمان یا دستخط مقام رهبری یا استفاده از آن ها پ) جعل مهر، امضا، حکم، فرمان یا دستخط رسمی رئیس جمهور، رئیس قوه قضائیه، رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی، رئیس مجلس خبرگان، رئیس دیوان عالی کشور، دادستان کل کشور، اعضای شورای نگهبان، رئیس و اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، وزرا یا معاونان رئیس جمهور یا استفاده از آن ها ت) جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه های صادره از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و یا استفاده از آن ها ث) جعل اسکناس رایج یا اسناد تعهد آور بانکی ایران و همچنین جعل اسناد خزانه و اوراق مشارکت صادره یا تضمین شده از طرف دولت یا تهیه و ترویج سکه قلب در مورد مسکوکات رایج داخل.» بررسی تحولات این ماده در قانون مجازات اسلامی هدف این تحقیق می باشد.

۱- تعریف اصل صلاحیت واقعی

دولت ها گاهی از مجازات جرایمی منتفع می شوند که بیگانگان در خارج از قلمرو حاکمیت آنها مرتکب گردیده و منافع حیاتی و اساسی آنها را مورد صدمه قرار داده است. بر همین اساس در حقوق جزای بین الملل اصل صلاحیت واقعی پذیرفته شده است. با این وصف، در تعریف این اصل می توان گفت: «اصل صلاحیت واقعی، به معنای توسعه صلاحیت تقنینی و قضایی یک کشور نسبت به جرایمی است که در خارج از قلمرو حاکمیت آن کشور واقع شده و به منافع اساسی و حیاتی آن کشور صدمه وارد می کند.» (پوربافرانی، ۱۳۹۲، ۱۲۵) در این اصل صلاحیت قوانین کیفری یک کشور نه بر اساس محل ارتکاب جرم تعیین می شود و نه بر اساس تابعیت مجرم یا مجنی علیه، بلکه صلاحیت در اینجا صرفا بر اساس نوع و طبیعت جرم مشخص می گردد. بنابراین، اصل صلاحیت واقعی، به معنای صلاحیت قوانین و محاکم ایران در رسیدگی به جرایمی است که در خارج از قلمرو ایران توسط هر شخصی اعم از ایرانی و غیر ایرانی علیه منافع عالی کشور ارتکاب می یابد.

۲- مصادیق اعمال اصل صلاحیت واقعی

در یک تقسیم بندی کلی، جرایم مشمول صلاحیت واقعی قوانین کیفری ایران، به سه دسته اصلی تقسیم می گردند: الف) جرایم علیه امنیت کشور ب) جرایم علیه آسایش کشور ج) جرایم مستخدمان بیگانه دولت در خارج از کشور

۱-۲- جرایم علیه امنیت کشور

مقصود از این جرایم، جرایمی است که ضرر و لطمه آن ها به طور مستقیم متوجه مصالح عالی مملکت و تمامیت سازمان های سیاسی، استقلال کشور می گردد. و امنیت یک کشور را مورد تعرض قرار می دهد. این جرایم در بند الف ماده ۵ قانون مجازات

اسلامی ۱۳۹۲ بدین ترتیب ذکر شده اند: ۱- اقدام علیه نظام جمهوری اسلامی ایران. ۲- اقدام علیه امنیت داخلی کشور جمهوری اسلامی ایران. ۳- اقدام علیه امنیت خارجی کشور جمهوری اسلامی ایران. ۴- اقدام علیه تمامیت ارضی و یا استقلال کشور جمهوری اسلامی ایران.

۲-۱-۱- اقدام علیه نظام جمهوری اسلامی ایران

هر عملی که در جهت صدمه زدن به نظام حکومتی جمهوری اسلامی ایران در هر نقطه از جهان صورت گیرد، مشمول قوانین جزایی ایران است. منظور از نظام، «کلیت نظام جمهوری اسلامی ایران» به معنای عام آن است. بدین ترتیب اشخاص، اجزا، قوا و سازمان های حکومتی معادل «نظام جمهوری اسلامی» نیستند. با توجه به اصل ۱۷۷ قانون اساسی، اسلامی بودن، جمهوری بودن و اتکای به آرای عمومی و اساس ولایت امر، ارکان متشکله نظام جمهوری اسلامی ایران هستند. (مؤمنی، ۱۳۹۳) منظور از جرایم علیه نظام، جرایمی است که به اساس جمهوری اسلامی ایران لطمه وارد می کند. جرایم موضوع ماده ۲۸۷ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، مواد ۵۰۰ و ۵۰۴ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵، از مصادیق جرایم علیه نظام جمهوری اسلامی می باشند. جرایم علیه نظام در زمره جرایم علیه امنیت کشور قرار دارد. بدین ترتیب هر شخصی اعم از اتباع ایران یا بیگانگان در خارج قلمرو حاکمیت ایران، جرایم مذکور را مرتکب گردد، به استناد بند الف ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ مشمول قوانین جزایی و صلاحیت محاکم کیفری ایران خواهد بود.

۲-۱-۲- اقدام علیه امنیت داخلی کشور ایران

بر اساس معیار عینی، جرایم علیه امنیت داخلی کشور، اعمالی هستند که به قصد بر هم زدن امنیت و اختلال در نظم عمومی یا تخریب مراکز دولتی و نظامی و یا خرابکاری در تاسیسات عام المنفعه دولتی یا صدمه زدن به جان مسئولیت سیاسی کشور و ضدیت با دولت و اسقاط آن صورت می گیرد. این جرایم اغلب بدون توسل به قدرت های خارجی صورت می گیرد. (گلدوزیان، ۱۳۹۲) جرایم موضوع مواد ۴۹۸، ۴۹۹، ۵۰۵، ۵۱۱، ۵۱۲ و ۶۱۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵، از جمله مصادیق جرایم علیه امنیت داخلی هستند. اما بر اساس معیار ذهنی، در جرایم علیه امنیت داخلی، مرتکب «قصد بر هم زدن امنیت و ایجاد اختلال در نظم عمومی کشور» را دارد. از سوی دیگر برخی از حقوقدانان نیز امنیت را غیر قابل تفکیک می دانند، و با تقسیم جرایم به علیه امنیت داخلی و علیه امنیت خارجی مخالفند. (پیمانی، ۱۳۹۲) جرایم علیه امنیت داخلی به منظور بر هم زدن نظم عمومی با تعرض به امنیت آن کشور می باشد.

۲-۱-۳- اقدام علیه امنیت خارجی کشور ایران

«کلیه اعمالی که به نحوی در تیره سازی روابط ایران با کشور دیگری مؤثر واقع می شود و یا دولت بیگانه را به رموز و اسرار کار دولت ایران آشنا می سازد، اقدام علیه امنیت خارجی ایران محسوب می گردد. بر اساس معیار عینی، چنانچه فراهم سازی اسباب و موجبات ارتکاب جرم علیه امنیت ایران در خارج از قلمرو حاکمیت ایران صورت پذیرد، مشمول عنوان جرم علیه امنیت خارجی ایران خواهد بود. اما بر اساس معیار ذهنی، مرتکب قصد براندازی نظام جمهوری اسلامی ایران و اقدام علیه

استقلال کشور ایران در برابر کشورهای خارجی را دارد.» (مؤمنی، ۱۳۹۳، ۲۳۸) مقنن در مواد ۵۰۲، ۵۰۷، ۵۰۸، ۵۱۰ و ۵۱۰ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ به ذکر برخی از جرایم علیه امنیت خارجی کشور پرداخته است.

۲-۱-۴- اقدام علیه تمامیت ارضی و استقلال ایران

کلیه اعمالی که منجر به نقض تمامیت ارضی و استقلال کشور ایران گردد، مشمول این بند است. مواد ۵۰۱، ۵۰۴، ۵۰۵ و ۵۰۶، مشمول عنوان فوق هستند.

۲-۱-۴-۱- جرایم علیه آسایش کشور

ارتکاب برخی اعمال هرچند در خارج صورت گیرد، اعتبار کشور را دچار تزلزل می نماید. این اقدامات اعتماد جامعه بین المللی را نسبت به کشور خدشه دار می سازد و افکار عمومی جهان به دیده تحقیر به حیثیت و اعتبار کشور می نگرد. از این رو مقنن به مکان ارتکاب جرم و نیز تابعیت شخص مرتکب هیچ توجهی نداشته به خاطر حفظ اعتبار خویش، علیه آنها واکنش نشان می دهد. بندهای ب، پ، ت، ث ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ به بیان موارد آن پرداخته است. جعل اسکناس رایج ایران، جعل اسکناس تعهد آور بانکی ایران، جعل اسناد خزانه و اوراق مشارکت صادره و یا تضمین شده از طرف دولت ایران، تهیه یا ترویج سکه قلب در مورد مسکوکات رایج داخل.

۲-۱-۴-۲- جرایم مستخدمان بیگانه دولت در خارج از کشور

بر اساس ماده ۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، هر جرمی که مستخدمان بیگانه دولت ایران در خارج از کشور که به مناسبت شغل و وظیفه خود مرتکب شوند، از آنجا که ارتکاب چنین جرایمی نوعی ضرر معنوی برای کشور ایجاد می نماید، مشمول اصل صلاحیت واقعی قرار می گیرد. مواد ۵۳۲، ۵۳۴، ۵۷۰، ۵۷۸، ۵۹۷ و ۶۰۶ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۵ و مواد ۳ و ۵ قانون تشدید مجازات مرتکبین ارتشا و اختلاس مصوب ۱۳۶۷، به تعیین برخی جرایم مربوط به شغل مامورین دولت پرداخته است.

۳- قلمرو اصل صلاحیت واقعی

جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی، جرایمی هستند که علیه منافع حیاتی و اساسی کشور ارتکاب می یابند. در خصوص مصادیق این جرایم اتفاق نظر وجود ندارد. به عبارتی اصل صلاحیت واقعی، مبتنی بر خصوصیت و ویژگی جرم ارتكابی است. اما قلمرو اصل صلاحیت واقعی مشخص نیست. زیرا اولاً تفاوت هایی در نوع جرایمی وجود دارد که دولت های مختلف آن ها را جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی می نامند. مثلاً برخی کشورها مانند اتریش و فرانسه این اصل را در مورد جرایم غیر عمدی به کار نمی گیرند، در حالی برخی کشورهای دیگر مانند آلمان و هلند آن را در جرایم غیر عمدی پذیرفته اند. برخی دولت ها این اصل را محدود به جرایم مهم می دانند، در حالی که کشور های دیگر محدودیتی ندارند و... (پوربافرانی، ۱۳۹۲) یکی از حقوقدانان در خصوص اصل صلاحیت واقعی اذعان می دارد که: «اغلب کشورها از این اصل تا حدودی پیروی می نمایند، و بالنتیجه به نظر می رسد که اصل معتبری است. ولی این خطر همواره وجود دارد که برخی دولت ها ملاحظات امنیتی خود را

به نحو بسیار گسترده ای تفسیر کنند.» (آکه یورست، ۱۹۸۸، ۱۰۵-۱۰۶) حقوقدان دیگری می گوید: «این اصل از مبنای خوبی برخوردار است، ولی تردیدهایی در مورد تسری آن در عمل و بخصوص اینکه کدام اعمال در قلمرو این اصل جای دارد موجود است.» (شاو، ۱۹۹۴، ۴۱۰) بنابراین، تا آنجا که اصل صلاحیت واقعی متکی بر حمایت از منافع واقعی و غیر خیالی است یک اصل کاملا معقولی محسوب می شود، اما بسیار واضح است که تفسیر «حمایت از منافع واقعی» می تواند به طور گسترده ای متنوع باشد. (برون لی، ۱۹۹۰، ۳) با این اوصاف مواردی وجود دارد که تقریبا همه دولت ها در خصوص آن اتفاق نظر دارند. به عنوان مثال مواد ۷ و ۸ «طرح تحقیق کنوانسیون هاروارد در مورد صلاحیت در خصوص جرم»، صحبت از جرایم علیه امنیت، تمامیت ارضی یا استقلال سیاسی دولت و جعل مهرها، اسکناس رایج، اسناد اعتباری، نشان ها، پاسپورت ها یا اسناد عمومی منتشر شده توسط دولت می کند. اعمال صلاحیت بر چنین جرایمی غیر قابل اعتراض است. (آکه یورست، ۱۹۸۸)

نکته قابل ذکر اینکه برخی حقوقدانان منافی که دولت حمایت از آن ها را به عهده می گیرد به سه دسته تقسیم می کنند: ۱- دفاع از سازمان ها ۲- دفاع از اموال ۳- دفاع از اشخاص (حسینی نژاد، ۱۳۹۱) در حالی که دفاع از اشخاص موضوع اصل صلاحیت مبتنی بر تابعیت مجنی علیه است. نکته دیگر اینکه منافع مورد حمایت مطابق اصل صلاحیت واقعی، صرفا منافع سیاسی نیست، بلکه منافع در اینجا اعم از منافع سیاسی، اقتصادی، نظامی و ... است. در قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، ماده ۵ به بیان قلمرو اصل صلاحیت واقعی پرداخته است و اذعان می دارد: «هر شخص ایرانی یا غیر ایرانی که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران، مرتکب یکی از جرایم زیر و یا جرایم مقرر در قوانین خاص گردد، طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می شود، و هر گاه رسیدگی به این جرایم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجرای آن منتهی شده باشد، دادگاه ایران در تعیین مجازات های تعزیری، میزان محکومیت اجرا شده را احتساب می کند: الف) اقدام علیه نظام، امنیت داخلی یا خارجی، تمامیت ارضی و یا استقلال جمهوری اسلامی ایران. ب) جعل مهر، امضا، حکم، فرمان یا دستخط مقام رهبری و یا استفاده از آن. پ) جعل مهر، امضا، حکم، فرمان یا دستخط رسمی رئیس جمهور، رئیس قوه قضاییه، رئیس و نمایندگان مجلس شورای اسلامی، رئیس مجلس خبرگان، رئیس دیوان عالی کشور، دادستان کل کشور، اعضای شورای نگهبان، رئیس و اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام، وزرا یا معاونان رئیس جمهور یا استفاده از آن ها. ت) جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه های صادره از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و یا استفاده از آن ها. ث) جعل اسکناس رایج یا اسناد تعهد آور بانکی ایران و همچنین جعل اسناد خزانه و اوراق مشارکت صادر شده یا تضمین شده از طرف دولت یا تهیه یا ترویج سکه قلب در مورد مسکوکات رایج داخل.»

۴- شرایط اعمال اصل صلاحیت واقعی

بر اساس ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، شرایط و نحوه اعمال اصل مزبور به شرح زیر می باشد.

۴-۱- انحصاری بودن جرایم

به طور کلی، اصل بر عدم صلاحیت یک کشور نسبت به جرایمی است که توسط بیگانگان و در خارج از قلمرو آن ارتکاب می یابد. این اصل در واقع نتیجه اصل صلاحیت سرزمینی است، که البته استثنائاتی بر آن وارد شده است. یکی از اساسی ترین استثنائات مربوط به این اصل، جرایمی است که توسط بیگانگان و در خارج از کشور واقع می شود و به منافع اساسی یک کشور صدمه می زند. بنابراین همه جرایم ارتكابی در خارج از کشور که توسط بیگانگان ارتکاب می یابد، مشمول اصل صلاحیت واقعی نیست، بلکه جرایمی مشمول این اصل است که به منافع عالیله یک کشور صدمه وارد می کند. جرایم مشمول اصل صلاحیت واقعی قوانین جزایی ایران در بندهای پنجگانه ماده ۵ احصا شده است. اصولاً ارتکاب سایر جرایم، مشمول اصل صلاحیت واقعی نمی گردد. مگر آنکه قانون خاصی شمول صلاحیت واقعی قوانین و محاکم کیفری را به طور صریح به جرایم مشخصی تسری داده باشد. این امر در صدر ماده ۵ تصریح شده است: «هر شخص ایرانی یا غیر ایرانی که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم زیر یا جرایم مقرر در قوانین خاص گردد...». قسمتی از ماده ۶ این قانون در خصوص مستخدمین غیر ایرانی دولت ایران که به مناسبت شغل و وظیفه خود مرتکب شده باشند مشمول اصل صلاحیت واقعی قرار می گیرند.

۴-۲- وقوع جرم در خارج از کشور

جهت اعمال اصل صلاحیت واقعی ضروری است، جرم در خارج از قلمرو حاکمیت ایران صورت گرفته باشد. بنابراین در صورتی که جرم در داخل کشور ایران صورت گرفته باشد، جرم مشمول اصل صلاحیت سرزمینی خواهد بود و نه صلاحیت واقعی. «بدیهی است اعمال ارتكابی در خارج از قلمرو حاکمیت تنها زمانی به استناد اصل صلاحیت واقعی قابلیت تعقیب و مجازات دارند، که مطابق قوانین کشوری که خود را در کیفر دادن اعمال واقعه علیه کشور، ذینفع می داند، جرم شناخته شده باشد.» (پوربافرانی، ۱۳۹۲، ۱۳۴) پس اساساً جرایم این اصل می بایست در خارج از ایران ارتکاب یابد.

۴-۳- امکان محاکمه غیابی متهم

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، با حذف شرط حضور متهم در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰، که اشعار می داشت: «هر ایرانی یا بیگانه ای که در خارج از قلمرو حاکمیت ایران مرتکب یکی از جرایم ذیل شود و در ایران یافت شود و یا به ایران مسترد گردد...»، امکان محاکمه غیابی متهمین به ارتکاب جرایم مشمول صلاحیت واقعی را فراهم ساخته است. که این امر منافع بنیادین کشور را که در اثر ارتکاب این دسته از جرایم مخدوش شده را بهتر تامین می کند. اصل صلاحیت واقعی فارغ از تابعیت مجرم یا محل وقوع جرم قابل اعمال است، و نوعی دفاع از منافع اساسی دولت است و اگر بخواهیم در این قبیل موارد حضور مجرم را در داخل کشور شرط رسیدگی بدانیم، عملاً این صلاحیت در بسیاری از موارد کارایی خود را از دست می دهد. چرا که در بسیاری از جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی، جرایم واقعه از جرایم سیاسی به شمار می آید و عملاً کشورها مطابق قوانین استرداد مجرمین خود، منع از استرداد مجرمین سیاسی شده اند، لذا عملاً امکان دسترسی به چنین مجرمینی مشکل است. حال اگر امکان محاکمه غیابی وجود نداشته باشد، مجرمین برای ارتکاب جرم جرات بیشتری پیدا کرده، و امنیت کشورها به مخاطره می افتد. در حالی که با وجود امکان محاکمه غیابی، محکومیت غیابی، مجرمین را دچار محدودیت های اجتماعی عمده ای خواهد کرد، و همچنین در هر زمان امکان دستگیری چنین افرادی برای تحمل مجازات وجود دارد.

۴-۴ - عدم التزام به قاعده جرم مضاعف

قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در خصوص جرایم مشمول اصل صلاحیت واقعی، مبنای تعقیب کیفری و اعمال صلاحیت را تنها قوانین جزایی ایران می داند، و جرم انگاری متقابل در این خصوص فاقد اهمیت است. بر اساس ماده ۵ این قانون: «... مرتکب یکی از جرایم زیر یا جرایم مقرر در قوانین خاص... طبق قوانین جمهوری اسلامی ایران محاکمه و مجازات می شود». بدین ترتیب لزومی بر جرم انگاری جرایم مشمول اصل صلاحیت واقعی قوانین کیفری، در کشور محل وقوع جرم نیست.

۴-۵ - پذیرش نسبی قاعده منع مجازات مجدد

قانونگذار ۱۳۷۰ قاعده منع مجازات مجدد متهم را نپذیرفته بود. بر اساس ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰: «هر ایرانی یا بیگانه... طبق قانون مجازات جمهوری اسلامی ایران مجازات می شود». قانونگذار ۱۳۹۲ نوعی پذیرش نسبی قاعده منع مجازات مجدد را مقرر ساخته است. بر اساس ماده ۵ این قانون: «... هر گاه رسیدگی به این جرایم در خارج از ایران به صدور حکم محکومیت و اجرای آن منتهی شود، دادگاه ایران در تعیین مجازات تعزیری، میزان محکومیت اجرا شده را محاسبه می کند». بدین ترتیب مقنن ایران صلاحیت قانونی و قضایی خود را محفوظ دانسته و قاعده منع تعقیب و مجازات مجدد متهم را به طور کامل در این خصوص نپذیرفته است. اما در نحوه محاسبه مجازات مرتکب، چنانچه مجازات تعیین شده توسط دادگاه بیگانه اجرا شده باشد، آن را در تعیین مجازات تعزیری مورد محاسبه قرار می دهد. البته همین مقدار پذیرش حکم محکمه کیفری بیگانه توسط مقنن جمهوری اسلامی در نوع خود نوآوری محسوب می شود. این نحوه برخورد قانونگذار کیفری ایران را می توان نوعی پذیرش نسبی قاعده منع مجازات مجدد دانست. این موضع مقنن ایران با موازین بین المللی مغایرتی ندارد. زیرا از نظر موازین بین المللی در مورد صلاحیت واقعی، صلاحیت قانونی و قضایی کشور متضرر از جرم بر صلاحیت دولت سرزمینی ارجحیت دارد. بنابراین مقنن با پذیرش قاعده احتساب، نوعی پذیرش نسبی در پذیرش قاعده منع مجازات مجدد ایجاد کرده است.

۴-۶ - تابعیت بیگانه داشتن مجرم

لزومی بر وجود تابعیت بیگانه متهم وجود ندارد و چنانچه یکی از اتباع کشور در خارج از قلمرو حاکمیت کشور مرتکب یکی از جرایم علیه منافع عالی کشور گردد، مشمول اصل صلاحیت واقعی خواهد بود نه اصل صلاحیت شخصی. چرا که در اصل صلاحیت واقعی آنچه مهم است نوع و ماهیت جرم ارتكابی است، که مخاطره آمیز برای مصالح عالی دولت است و در این ارتباط، محل وقوع جرم و تابعیت مجرم یا مجنی علیه هیچ نقشی ندارد. بنابراین اگر جرم ارتكابی تبعه، از جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی باشد، صرفا صلاحیت واقعی اعمال می شود. ماده ۵ قانون مجازات اذعان داشته: «هر شخص ایرانی یا غیر ایرانی...» پس صرف تابعیت بیگانه داشتن کافی نیست.

۵ - تحولات قانون جدید مجازات اسلامی ۱۳۹۲ در مورد اصل صلاحیت واقعی

مقنن در ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲، نسبت به ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰، سه تحول ایجاد کرده است، که عبارتند از: (۱) تحول اول؛ ناظر به رفع محدودیت از دادگاه ها برای رسیدگی به جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی است. در

ماده ۵ قانون مجازات اسلامی ۱۳۷۰، دادگاه ها نمی توانستند به جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی رسیدگی غیابی کنند. در حالی که در حال حاضر چنین محدودیتی وجود ندارد، و دیگر اعمال صلاحیت قوانین و دادگاه های ایران را منوط به اینکه مرتکب «در ایران یافت شود و یا به ایران مسترد گردد»، نمی داند. (۲) تحول دوم؛ مقنن، قاعده احتساب را پذیرفته است. این قاعده در خصوص، مجازات های اجرا شده بر متهم در کشور خارجی به خاطر اعمال مجرمانه ارتكابی اش، صرفا در قلمرو مجازات های تعزیری پذیرفته شده است. مقنن هر چند به درستی قاعده منع محاکمه مجدد را در مورد اصل صلاحیت واقعی نپذیرفته است، اما با پذیرش قاعده احتساب مجازات ها، محاکمه قبلی متهم را هم یکسره رد نکرده است. هر چند با توجه به عدم اهمیت تعقیب، محاکمه و مجازات برخی از جرایم موضوع این ماده برای دادگاه های کشورهای دیگر، احتمالا موارد چندانی برای اعمال این بخش از ماده رخ نمی دهد، اما درج آن در ماده، نشان از دغدغه مقنن در جهت رعایت حال متهم و پرهیز از ظلم و اجحاف به اوست و همچنین توجه او به ملاحظات حقوق بشری را هم نشان می دهد، که اقدامی مثبت و پسندیده به شمار می آید.

(۳) تحول سوم؛ مقنن در بند «ت» این ماده، «جعل آراء مراجع قضایی یا اجرائیه های صادر شده از این مراجع یا سایر مراجع قانونی و یا استفاده از آنها»، را به جمع منافع مورد حمایت اضافه کرده است. این تحول هم اقدامی مفید به شمار می آید. بخصوص که ایران در سال های اخیر موافقت نامه های متعدد معاضدت قضایی، انتقال محکومین به حبس و نیابت قضایی با کشورهای دیگر امضا کرده است. همچنین در بند «پ» این ماده، «جعل مهر، امضا، حکم، فرمان یا دستخط رسمی...»، رئیس و اعضای مجمع تشخیص مصلحت نظام» را هم اضافه کرده است. از توجه به منافع مورد حمایت در این ماده، ملاحظه می شود که امنیت و آسایش عمومی مورد حمایت قرار گرفته، و جرایم علیه امنیت و نیز جرایم مهم علیه آسایش عمومی که عمدتا ذیل جرم جعل و قلب سکه قرار می گیرند، جرایم موضوع اصل صلاحیت واقعی را تشکیل می دهند.

نتیجه گیری

اصل صلاحیت واقعی یکی از اصول مکمل اصل صلاحیت شخصی در اعمال صلاحیت فرامرزی و فراسرزمینی قوانین و محاکم ایران در رسیدگی به جرایم ارتكابی در خارج از کشور است که به نوعی در جهت حمایت از منافع و امنیت عمومی کشور در برابر تعرضات و تجاوزاتی که ممکن است به کشور وارد شود اقدام می کند و مرتکبین جرایم ارتكابی علیه منافع و آسایش عمومی خود را بدون اینکه لزومی بر حضور ایشان در ایران باشد، مورد محاکمه و تعقیب قرار می دهد. این اصل که در راستای حمایت از منافع اساسی، امنیت و آسایش عمومی جامعه جرم انگاری شده است، در صورت عدم حضور مرتکب در ایران، و عدم لزوم جرم بودن عمل در محل وقوع جرم و اجرای مجازات علیه مرتکب در خارج از ایران قابل اجراست، زیرا این امر مربوط به حفظ منافع اصلی و اساسی نظام جمهوری اسلامی ایران در جهت حفظ نظم، امنیت و آسایش عمومی است. امکان محاکمه غیابی متهم و پذیرش قاعده احتساب از تحولات اساسی قانون مجازات اسلامی ۱۳۹۲ می باشد. با حذف شرط حضور مرتکب در ایران در قانون جدید مجازات، جهت اعمال اصل صلاحیت واقعی، که در قانون مجازات ۱۳۷۰ پذیرفته شده بود، رسیدگی و صدور حکم نسبت به جرایم ارتكابی مشمول اصل صلاحیت واقعی به صورت غیابی امکان پذیر گردید و کمکی شایان در حفظ

منافع مملکتی حتی در صورت عدم حضور متهم در کشور نمود. از جهتی نیز با قبول قاعده احتساب در خصوص جرایم تعزیری، پذیرفته شد که اگر مرتکب جرایم مشمول اصل صلاحیت واقعی در خارج مورد تعقیب، محاکمه و مجازات قرار گیرد، در صورت حضور در ایران قاعده منع محاکمه مجدد اعمال نمی گردد و مرتکب مجددا در ایران مورد تعقیب، محاکمه و مجازات قرار می گیرد. اما اگر مرتکب در خارج از کشور متحمل مجازات تعزیری شده باشد، دادگاه طبق قاعده احتساب میزان محکومیت اجرا شده در خارج را در حکم خود به حساب خواهد آورد و از مجازات مقرر کسر خواهد نمود.

مراجع

- پوربافرانی، حسن، ۱۳۹۲. حقوق جزای بین الملل. چاپ هفتم. تهران. انتشارات جنگل.
- پیمانی، ضیاءالدین. ۱۳۹۲. حقوق کیفری اختصاصی (۳) جرایم علیه امنیت و آسایش عمومی. چاپ هشتم. تهران. نشر میزان
- حسینی نژاد، حسینقلی. ۱۳۹۱. حقوق کیفری بین الملل. چاپ چهارم. تهران. نشر میزان.
- خالقی، علی. ۱۳۹۲. جستارهایی از حقوق جزای بین الملل. چاپ سوم. تهران. موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش.
- دووایر، دندیو. ۱۳۷۳. حقوق جنایی و قانون گذاری جزایی. چاپ اول. تهران. نشر میزان.
- شاو، ملکم. ۱۳۷۴. حقوق بین الملل. مترجم ح وقار. چ دوم. تهران. نشر اطلاعات.
- عبدالملک، جندی. ۱۹۷۶. الموسوعه الجنائیه. المجلد الخامس. الطبعه الاول. لبنان. التراث العربی.
- العوجی، مصطفی. ۱۹۸۸. القانون الجنایی العام. المجلد الاول. لبنان. نوفل.
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۷۰
- قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲
- گلدوزیان، ایرج. ۱۳۹۲. حقوق جزای اختصاصی. چاپ بیستم. تهران. موسسه چاپ و انتشارات تهران.
- مومنی، مهدی. ۱۳۹۳. مبانی حقوق جزای بین الملل ایران. چاپ دهم. تهران. موسسه مطالعات و پژوهش های حقوقی شهر دانش.
- میر محمد صادقی، حسین. ۱۳۹۲. حقوق جزای بین الملل. چاپ چهارم. تهران. نشر میزان.
- میر محمد صادقی، حسین. ۱۳۹۲. دادگاه بین المللی کیفری. چاپ ششم. تهران. نشر دادگستر
- هدایتی، محمد علی. ۱۳۴۲. آیین دادرسی کیفری. چاپ سوم. تهران. انتشارات دانشگاه تهران.

www.ISEAS.ir

www.Listjournal.ir

www.ConferenceList.ir

پایگاه استنادی ملی مقالات دانشگاهی ایران

پایگاه استنادی ملی مجلات دانشگاهی ایران

پایگاه استنادی ملی کنفرانس های دانشگاهی ایران

Iron Academy of
Science and Technology

-
- Akehurst, Michael. 1988. A Modern Introduction to International Law. 6th ed, Unwin Hyman.
 - Brownlie, Ian. 1990. Principles of Public International Law. 4th ed. Oxford.